

ва організація бере на себе також юридичне супроводження застрахованого у разі настання страхового випадку.

За законодавством, експертні висновки щодо оцінки діяльності лікаря надає судово-медична експертиза. В Україні комісії для проведення судово-медичних експертиз підпорядковані МОЗ України, МОЗ АР Крим, обласним та міським управлінням охорони здоров'я. До їх складу входять головні спеціалісти відповідного органу охорони здоров'я. Опираючись на міжнародний досвід, задля збільшення об'єктивності при проведенні експертизи, доцільним було б юридично закріпити право самоврядної організації лікарів та вузькофахових медичних громадських об'єднань проводити незалежну медичну експертизу, надавати відповідні експертні висновки та брати участь експертам цих організацій в судових розглядах справ щодо оцінки медичної діяльності.

Література

1. Колоколов Г. Р., Косолапова П. В., Пикульчикова О. В. Основы медицинского права. — 2005.
2. Костикова Е. О. Медицинская ошибка: трагедия личности и проблема государства // Закон. — 2006. — № 5.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 березня 2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

УДК 347.717

О. В. Трояновський

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН КОМЕРЦІЙНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Питання посередництва залишаються одними з найскладніших і найбільш проблемних у науці цивільного права. Навіть у застосовуваній термінології немає єдності, і разом з терміном «посередництво» не менш широко використовується термін «представництво», немає загальних для різних договірних форм найменувань сторін зобов'язання і т. д. Не однозначним є зміст, що вкладається в те або інше поняття.

Огляд точок зору і доводів на користь одного та іншого терміна («посередництво» або «представництво») може бути предметом окремого розгляду і виходить за рамки даної статті [1], тому обмежимося лише загальними зауваженнями.

Відповідно до ст. 237 ЦК України під представництвом розуміються правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право зробити операцію від імені іншої особи, яку вона представляє [2]. При цьому підкреслюється, що не є представником особа, що хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені (ч. 2 ст. 237 ЦК). Зрозуміло, що в рамки такої законодавчої конструкції не укладається договір комісії, за яким комісіонер зобов'язаний за дорученням комітента за плату зробити одну або декілька операцій за раху-

нок комітента, але від свого імені (ст. 1011 ЦК), і який кваліфікується прихильниками терміна «представництво» як непряме представництво. Заради справедливості треба визнати, що договір комісії не підпадає і під визначення комерційного посередництва, сформульоване в ст. 295 ГК України [10]. Проте в даному випадку дана суперечність є результатом неадекватної законодавчої дефініції, на відміну від представництва, де вона (суперечність) має глибшу, етимологічну, природу.

Визначаючи суть представництва, В. А. Рясанцев підкреслював, що «в найзагальнішому формулюванні економічний ефект представництва полягає у встановленні економічного зв'язку між двома або більше особами через посередництво третьої» [5, 77]. У цьому сенсі (економічному) посередництво не завжди відбувається у формі представництва. До юридичних форм, які може приймати посередництво в економічному сенсі, В. А. Рясанцев відносив: пряме представництво, непряме представництво (комісію), представницьке ведення чужої справи без доручення, договір на користь третьої особи і поєднання перших двох явищ (прямого і непрямого представництва, що відповідає агентському договору в загальному праві) [5, 77]. Услід за В. А. Рясанцевим Т. Е. Магнутова відзначає, що правовою формою посередництва в економічному сенсі виступає правовий інститут посередництва [4, 13–14].

Не заперечуючи застосовуваність терміна «представництво» в цивільних відносинах, вважаємо, що в господарських відносинах більш адекватнішим є термін «посередництво». При цьому, за влучним зауваженням М. Р. Саркісян, сучасний торговий оборот не може обмежуватися рамками простого посередництва і представництва, оскільки інститут посередництва інтегрував нову категорію — торгове посередництво, що поєднує функції простого посередника і представника [6, 18].

Правові форми посередницької діяльності не збігаються в державах, що належать до різних правових сімей [7, 64–69, 177–180]. У англосаксонській правовій сім'ї будь-яке посередництво охоплюється правовою конструкцією агентування. У державах континентального права посередництво може здійснюватися за допомогою прямого або непрямого представництва (договір доручення, комісії). У процесі «спілкування» правових сімей і тенденцій уніфікації відбувається запозичення правових інститутів, внаслідок чого в національних законодавствах ряду держав романо-германської правової системи з'явився агентський договір, що конструється, як правило, за принципом договору доручення (див. ст. 295 ГК України).

Формулюючи поняття комерційного посередництва, вітчизняний законодавець визначає його як підприємницьку діяльність, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє (ч. 1 ст. 295 ГК). Крім вже відзначеної невідповідно звуженої (фактично до доручення) дефініції, дане визначення має і інший недолік: тлумачення посередництва як виду підприємницької діяльності і далі через «дії» агента з наданням послуг не розкриває

суті посередництва як правового явища, залишаючи поза увагою правову природу зв'язків між суб'єктами. Тому запропонуємо розглядати комерційне посередництво як правовідносини, в межах яких реалізуються повноваження, надані посереднику.

Розглядаючи посередництво як правовідносини, ми виходимо з того, що при певній специфіці, в його склад входять всі елементи, відомі теорії правовідносин: суб'єкти, об'єкт і зміст. Структура посередництва є зв'язком між вказаними елементами, в результаті якого дії посередника створюють правові передумови для участі довірителя в діловому обороті. Причому юридичний ефект залежить від того, на підставі якої договірної конструкції і відповідно від імені кого (свого або довірителя) діє посередник. Так, за договором доручення юридичний ефект від дій посередника виявляється у встановленні прав і обов'язків не у контрагента за операцією, але безпосередньо у довірителя, тобто має місце трансмісія прав і обов'язків. Якщо мають місце відносини комісії, то контрагентом і суб'єктом за операцією виступає сам комісіонер, юридичний ж ефект для довірителя (комітента) полягає в можливості комітента вимагати від комісіонера поступки права вимоги до третьої особи (ч. 4 ст. 1016 ЦК). Цікаво, що аналогічного права вимоги третій особі не надається, на відміну від загального права, що містить одну правову конструкцію — агентський договір, що не проводить принципової межі між діями агента від свого власного імені або від імені принципала, а також їх правовими наслідками.

Відносини комерційного посередництва мають складну трибічну структуру, що охоплює три групи осіб: довірителя (комітента, принципала), посередника (повіреного, комісіонера, агента) і третю особу. Відповідно при посередництві виділяють три групи зв'язків, що виникають між вказаними суб'єктами: принципал — посередник; посередник — третя особа; принципал — третя особа, — а самі відносини поділяють на внутрішні і зовнішні. Відносини, що виникають між принципалом і посередником, характеризуються як внутрішні, а відносини між посередником і третьою особою, принципалом і третьою особою — як зовнішні.

Таким чином, як правова конструкція посередництво включає на першому етапі внутрішні відносини, що складаються між принципалом і посередником, реалізацію в його рамках повноважень, а також зовнішні відносини між принципалом і третьою особою та/або посередником і третьою особою, характер яких залежить від виду посередницького договору.

Подальший розгляд комерційного посередництва як правовідносин вимагає розгляд його елементів, тобто суб'єктного складу, об'єкта і змісту.

Як відзначалося, суб'єктами комерційного посередництва виступають принципал (довіритель), посередник і третя особа. Відповідно до визначення комерційного посередництва, передбаченого ч. 1 ст. 295 ГК України, принципалом може виступати будь-який суб'єкт господарювання (згідно з ч. 2 ст. 55 ГК, господарські організації і фізичні особи, що здійснюють господарську діяльність і зареєстровані як підприємці). Коло осіб, які можуть виступати як посередник, зважаючи на підприємницький (комерційного) характер його діяльності,

значно вужчий: ними можуть бути тільки підприємці — підприємницькі товариства і фізичні особи-підприємці, метою діяльності яких є отримання прибутку. Комерційна спрямованість діяльності посередника усуває питання про фідучіарний характер посередницьких відносин. Щодо юридичних осіб, виступаючих принципалом або посередником, є ще одне законодавче обмеження. Незважаючи на прагнення законодавця наділити юридичних осіб загальною правосуб'єктністю в Цивільному кодексі (ст. 91 ЦК), вже в Господарському кодексі як одна з підстав для визнання господарського зобов'язання недійсним назване порушення хоч би одним з учасників господарських відносин господарської компетенції — спеціальної правосуб'єктності (ч. 1 ст. 207 ГК). Тому право здійснення посередницьких операцій та участі в них повинно бути передбачено статутними документами суб'єкта господарювання. А в окремих випадках, наприклад при брокерській діяльності, потрібне отримання додаткових дозволів (ліцензій, свідоцтв). Щодо третіх осіб ніяких спеціальних вимог не встановлено, діють загальні правила про цивільну дієздатність.

Розширення суб'єктного складу посередницьких відносин можливо шляхом передоручення (субкомісії, субагентства). За загальним правилом, посередник виконує взяте на себе доручення особисто, але договором може бути передбачене право посередника на передоручення, яке можливо тільки з дозволу довірителя, а у виняткових випадках — без нього, але з подальшим повідомленням довірителя. Причому залучення заступника не вносить змін у структуру посередництва (але змінює його зміст), оскільки є однією з форм реалізації посередником наданих повноважень на здійснення відповідних операцій на користь принципала особисто або із залученням додаткових виконавців.

Об'єкт правовідносин. Розуміння цієї категорії традиційно викликає спори. Докладний критичний аналіз різних точок зору з питання про об'єкт правовідносин можна знайти у Ю. К. Толстого [8]. Автор переконливо і аргументовано критикує багато точок зору, що висловлювалися з цього питання. Проте позиція самого автора, на думку О. Р. Халфіної, досить вразлива [9]. Ю. К. Толстой розглядає як об'єкт правовідносин фактичні суспільні відносини, на які впливає право. Крім того, на його думку, у правовідносинах може бути і спеціальний об'єкт або предмет у вигляді речі або продукту духовної творчості.

Виходячи з таких позицій, під об'єктом посередницьких правовідносин необхідно розуміти відносини з надання та прийняття певного обсягу повноважень із зазначенням видів діяльності, які згідно з «поведінковою теорією», що відстоюється О. С. Йоффе [3, 596–597], спрямовані на різного роду матеріальні і нематеріальні блага — досягнення результату, бажаного для довірителя.

Ю. К. Толстой відмежовує об'єкт правовідносин від їх змісту, стверджуючи, що об'єктом правовідносин є матеріальні або ідеологічні відносини в цілому, а змістом — вольове опосередковування цих відносин, що є взаємодією соціальної волі, втіленої в закон, з індивідуальною особливістю суб'єктів правовідносин.

Змістом посередницьких правовідносин є повноваження посередника, що об'єднують суб'єктивне право посередника (як похідне від суб'єктивного права довірителя повноваження діяти певним чином) і суб'єктивний обов'язок (як похідний від суб'єктивного права довірителя і кореспондуючий йому суб'єктивний обов'язок) діяти на користь довірителя, від та міра яких встановлені об'єктивним правом і договором про посередництво.

Основним елементом змісту даних правовідносин є повноваження посередника на створення, зміну або припинення правових відносин принципала з третіми особами і відповідний обов'язок принципала взяти на себе всі правові наслідки дій посередника, реалізованих в межах наданих йому повноважень.

Повноваження посередника і відповідний йому обов'язок принципала взяти на себе всі правові наслідки дій посередника, реалізованих в межах цього повноваження, не вичерпують змісту правовідносин комерційного посередництва. Принципал і посередник володіють цілим комплексом інших прав і обов'язків, що доповнюють і конкретизують ці основні елементи змісту правовідносин посередництва. При цьому регулювання прав і обов'язків сторін правовідносин комерційного посередництва служить майновому захисту інтересів принципала.

Розуміння комерційного посередництва як правовідносин дозволяє розглядати посередництво як правовий інститут; виділити внутрішні і зовнішні відносини, де перші за часом передують другим, що надає посередництву вигляду двох послідовних етапів; розглядати склад посередницьких правовідносин в єдності окремих елементів, що припускає визначення їх суб'єктного складу, об'єкта і змісту.

Література

1. Егоров А. В. К вопросу о многозначности понятия «посредничество» в законодательстве и доктрине гражданского права // Юрист. — 2001. — № 12. — С. 18–23.
2. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 462.
3. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву. — М., 2000.
4. Магпутова Е. Г. Правовое регулирование отношений по торговому посредничеству: Дис... канд. юрид. наук / МГУ. — М., 1988.
5. Рясанцев В. А. Происхождение представительства и его сущность в буржуазном гражданском праве // Вопросы гражданского права: Учен. зап. ВЮЗИ. — М., 1960. — Вып. 10.
6. Саркисян М. Р. Институт торгового посредничества // Журнал российского права. — 2002. — № 3. — С. 17–21.
7. Бушев А. Ю., Макарова О. А., Попондуполо В. Ф. Коммерческое право зарубежных стран. — С.Пб., 2003.
8. Толстой В. С. Реализация правоотношений и концепция объекта // Советское государство и право. — 1957. — № 2.
9. Халфила Р. О. Общее учение о правоотношении. — М., 1974.
10. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.